

Rapport 2011:8

Arkeologisk förundersökning

Kv Nunnan 14 i Vadstena

RAÄ 21

Kv Nunnan 14

Vadstena stad och kommun

Östergötlands län

Mats Magnusson

Ö S T E R G Ö T L A N D S M U S E U M

A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Kv Nunnan 14 i Vadstena

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	5
Områdesbeskrivning	5
Syfte och frågeställningar	7
Metod och dokumentation	7
Resultat	11
Slutsatser	12
Fyndmaterialet	12
Referenser	14
Tekniska uppgifter	15
 Bilaga 1. Fyndlista	 16

Ö S T E R G Ö T L A N D S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandsmuseum.se • www.ostergotlandsmuseum.se

Sammanfattning

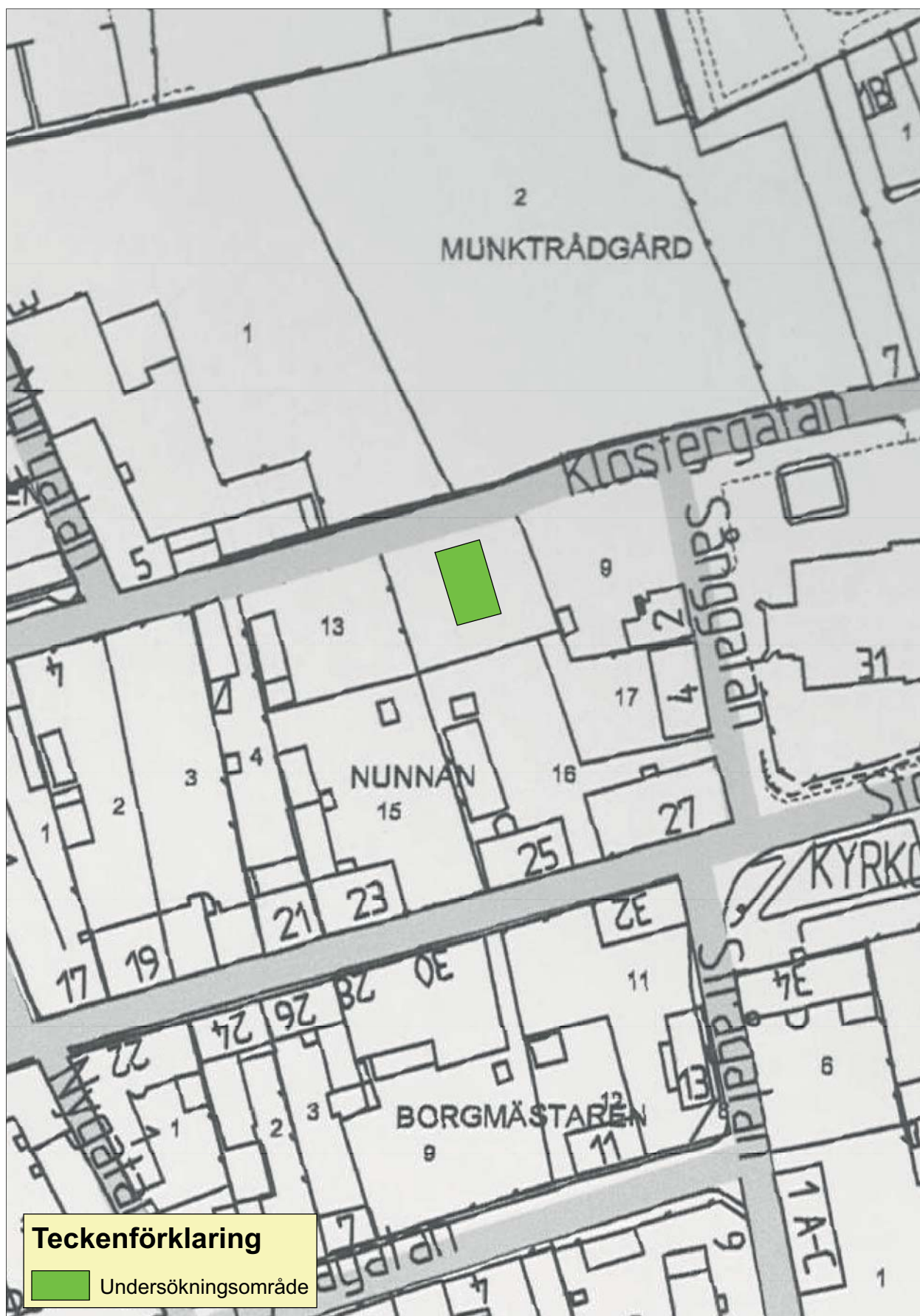
Den 8-9 februari 2011 utförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning inför eventuell husbyggnation inom kv Nunnan 14 i Vadstena stad och kommun. Arbetet utfördes på uppdrag av Kim och Camilla Anneflod, Vadstena. Utmed schaktet, som drogs diagonalt över platsen för det tänkta huset, påträffades en stenlagd gata och ett tegelgolv. Lämningarna kan genom fynd och historiskt kartmaterial placeras tidsmässigt i 15-1600-talen.

Mats Magnusson
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan, blad 084 69, med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5 000.

Figur 3. Utdrag ur Adresskartan över Vadstena med undersökningsytan markerad.

Inledning

Östergötlands museum utförde den 8-9 februari 2011 en arkeologisk förundersökning inför eventuell schaktning för husbyggnation inom kv Nunnan 14 i Vadstena stad och kommun, Östergötland. Totalt undersöktes ca 12 löpmeter schakt.

Den arkeologiska förundersökningen utfördes efter beslut från Länsstyrelsen Östergötland. Uppdragsgivare var Kim och Camilla Anneflod och för de arkeologiska kostnaderna svarade Conny Ekman. Ansvarig för den arkeologiska förundersökningen och utformningen av rapporten var undertecknad.

Områdesbeskrivning

Inom Vadstena stadsområde är spår efter förhistoriska lämningar sparsamma. Lösfynd från stenåldern har påträffats inom området, men endast i sådan omfattning att de hittills tolkats som tappade eller ditförda föremål. Öster om staden har brandgravar från äldre järnålder undersökts och söder och sydost om staden finns ett gravfält samt ett par gravar från yngre järnåldern (Karls-son 2008). På klosterkyrkogården finns en runsten, vars ursprungliga placering är osäker. Den s k ”Vadstenabrakteaten”, en guldbrakteat från folkvandringstid, har även den en osäker proveniens.

Orten Vadstena omtalas i de skriftliga källorna första gången år 1268. Där fanns då ett betydande kungligt gårdskomplex med en palatsbyggnad. Gården donerades av kung Magnus och drottning Blanka år 1346 för byggandet av heliga Birgittas klosterstiftelse (Fritz 2000a:59ff). I samband med klosteretableringen började staden växa fram och den fick sina stadsprivilegier år 1400. Palatset och området kring det undersöktes på 1950- och 1960-talen. Vid undersökningarna påträffades lämningar som tyder på att det funnits äldre träbebyggelse på platsen. Bland fynden fanns ett engelskt mynt daterat till 978-1016 e Kr (Stibéus 2000:45ff).

Ett hundratal meter söder om kungsgården låg sockenkyrkan S:t Per. Kring år 1830 revs den senmedeltida gotiska kyrkan men dess torn fick stå kvar. Idag ingår det i byggnaden Rödtornet (Hasselmo 1982). Rester efter en äldre romansk stenkyrka har påträffats vid flera arkeologiska undersökningar. År 2006 framkom en runristad gravhäll (tidigkristet gravmonument) vilket kan tyda på att det funnits en kyrka på platsen redan på 1000-talet, sannolikt en föregångare till den romanska stenkyrkan (Lundberg i manus). Huruvida det funnits en gård eller by i närheten av sockenkyrkan är okänt.

Vadstenas centrala placering i ett bördigt jordbruksområde gjorde staden till en viktig knutpunkt för handeln under senmedeltiden. Den starka kopplingen till klostret innebar att staden även var ett mäktigt andligt centrum.

Efter reformationen 1527 minskade klostrets betydelse och det skedde en tillbakagång för staden. År 1544 beslutade riksdagen i Västerås att en av de nya riksborgarna skulle uppföras i Vadstena. På 1570- och 80-talen fick staden ett kortvarigt uppsving då Johan III lät göra stora ombyggnationer av slottet (Fritz 2000b:202).

I kvarteret Nunnan finns idag två kvarstående medeltida byggnader. De är belägna inom fastigheterna Nunnan 2-3 och 15 (Hasselmo 1982:46). Dessutom ska rester efter ytterligare två stenhus ha påträffats. Lägena för dessa hus är något osäkra (Se figur Hasselmo 1982:65). På den äldsta bevarade kartan över Vadstena, upprättad år 1642, finns i området för dagens kv Nunnan 14 en gata/gränd samt en yta som betecknas som ”öde tomt” (LMS D121-1:2). Enligt 1705 års karta bestod fastighet av tomt 72 samt nordöstra hörnet av tomt 70 (LMS D121-1:4). Den förstnämnda tomten bestod, enligt kartans beskrivning, av en obebyggd kålgård vilken tillhörde Pehr Anderssons änka. Änkan ägde även en bebyggd tomt (nr 71) vilken låg i sydöstra hörnet av nuvarande kv Nunnan 16. Mellan den bebyggda tomten och den obebyggda finns en ”gångväg” markerad på kartan. Vägen sammanfaller delvis med den gata som finns markerad på 1642 års karta. Tomt 70 var borgmästare Jöns Wettermans och beskrivs som en ”[...] stor gård med stenhuus och Trädgårdz Tompt [...]” (Eekbom 1979).

Det finns inte några uppgifter om arkeologiska undersökningar/iakttagelser inom den aktuella fastigheten kv Nunnan 14. Däremot har arkeologiska undersökningar utförts i kv Nunnan 2, 3, 13, 15 och 16. Inom fastigheten kv Nunnan 2 och 3 har en arkeologisk förundersökning gjorts i samband med byte av gamla VA-ledningar. Kulturlager framkom på 0,2-0,6 meters djup under markytan. Förutom kulturlagren påträffades en stenansamling vilken tolkades som en eventuell gårdsbeläggning, rester efter en mur samt en kluven trästock (Hörfors & Persson 1993).

År 1989 utfördes en antikvarisk kontroll i samband med schaktningsarbeten för VA-ledningar inom kv Nunnan 13 och 15. Kulturlager påträffades på 0,1-0,5 meters djup under markytan. I schakten, som var 0,4 m breda och 1,0-1,7 meter djupa, påträffades inte orörd mark. I de övre kulturlagren förekom rikligt med kalkbruk, sand och tegel. De undre lagren beskrivs som ”feta” vilket tyder på att de innehåller nedbrutet organiskt material. På cirka en meters djup under markytan framkom ett större sammanhängande brandlager. Dessutom påträffades två kullerstensläggningar, en broläggning av trä och rester efter en mur. Fynd av keramik av typerna BII:4 och CII:2 samt en glasbit från ett så kallat passglas tillvaratogs. Ett ben efter människa påträffades i ett av de övre jordlagren (Feldt 1989).

Figur 4. Ur mätning av Vadstena från 1705, med undersökningsytan markerad. (LMS akt D121-1:4).

År 1996 utfördes en arkeologisk förundersökning inom fastigheten kv Nunnan 16. Arbetet förleddes av en akut vattenläcka. Kulturlager framkom på 0,7 meters djup under dagens markyta. I schaktväggen kunde två bebyggelsefaser urskiljas med lämningar efter träkonstruktioner samt en stenläggning, sannolikt en gårdsplan (Feldt 1996).

Enligt stadsarkeologiskt register ska ett kopparbeslag som troligen tillhört en kista samt ett fåtal skelettdelar ha påträffats i Klostergatan inte långt från kv Nunnan 14 (Hasselmo 1982:42). År 1995 gjordes en omfattande arkeologisk undersökning i Klostergatan i samband med schaktning för VA-ledningar. Vid undersökningen framkom cirka en meter tjocka kulturlager samt lämningar efter gator och bebyggelse. Inga skelettdelar eller rester efter kistor framkom (Ohlsén i manus).

Syfte och frågeställningar

Syftet med förundersökningen var att undersöka huruvida den planerade byggnationen kommer att beröra fast fornlämning. Förundersökningen skulle fastställa lämningarnas karaktär, datering, utbredning, omfattning, sammansättning och komplexitet samt på vilket djup (under dagens markyta) de framkom.

Till undersökningen knöts följande frågeställningar:

- Har tomten varit bebyggd under medeltiden? I sådant fall; vilken typ av bebyggelse?

- Finns spår efter medeltida odling? I sådant fall; Vad har man odlat?
- Kan den gata/gränd som finns på det äldre kartmaterialet återfinnas? Vad rör det sig om för typ av väg? Hör den till en äldre gatustruktur inom staden eller rör det sig om en mindre gränd inom en bebyggd tomt? Kan vägen kopplas samman med medeltida bebyggelse?
- Finns brandlager, liknande det som påträffats i kv Nunnan 13 och 15, inom fastigheten? Kan lagret kopplas samman med någon av de tre större bränder som drabbat staden?

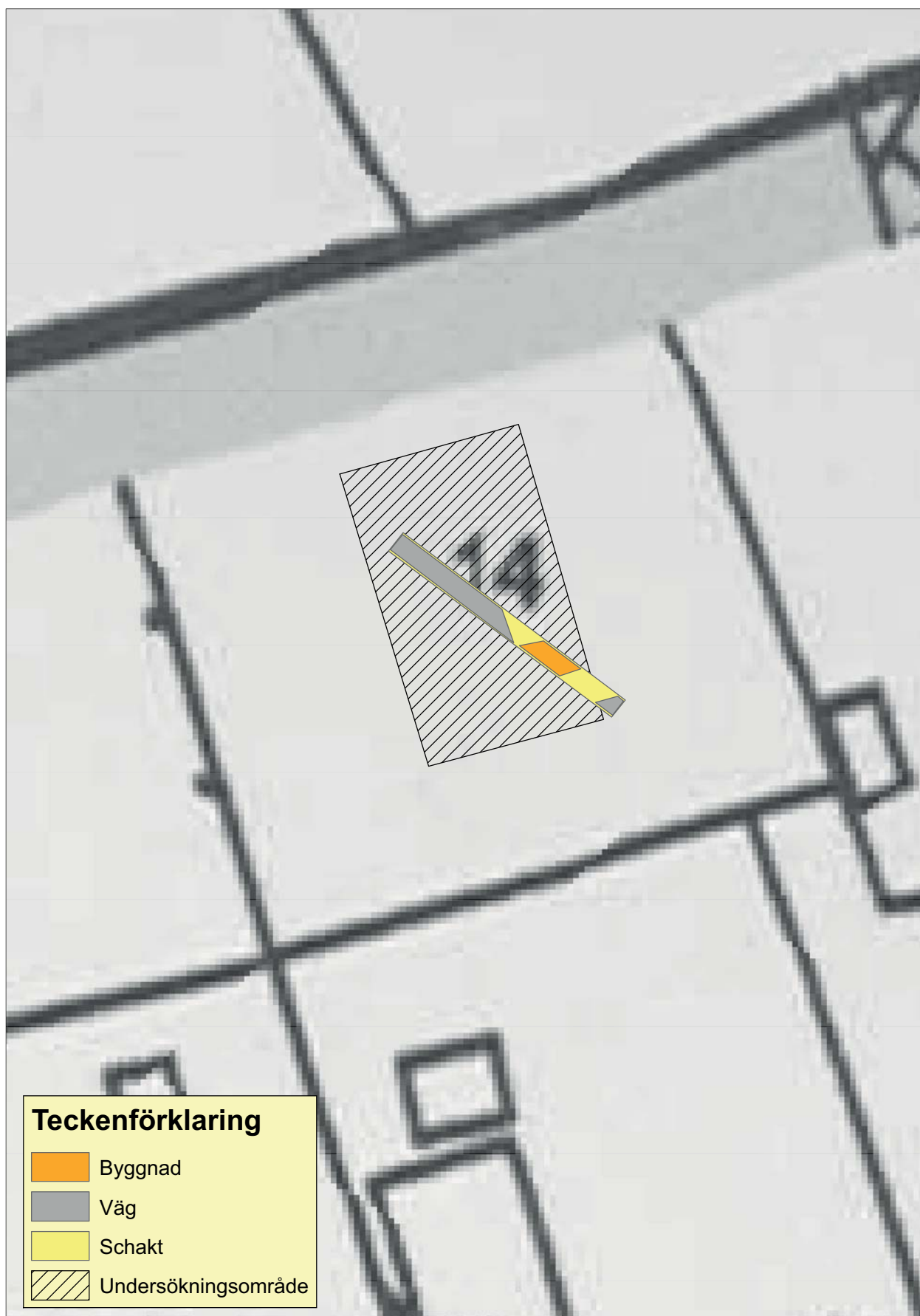
Resultatet från förundersökningen skulle även kunna ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet samt utgöra ett underlag för uppdragsgivarens planeringsarbete.

Metod och dokumentation

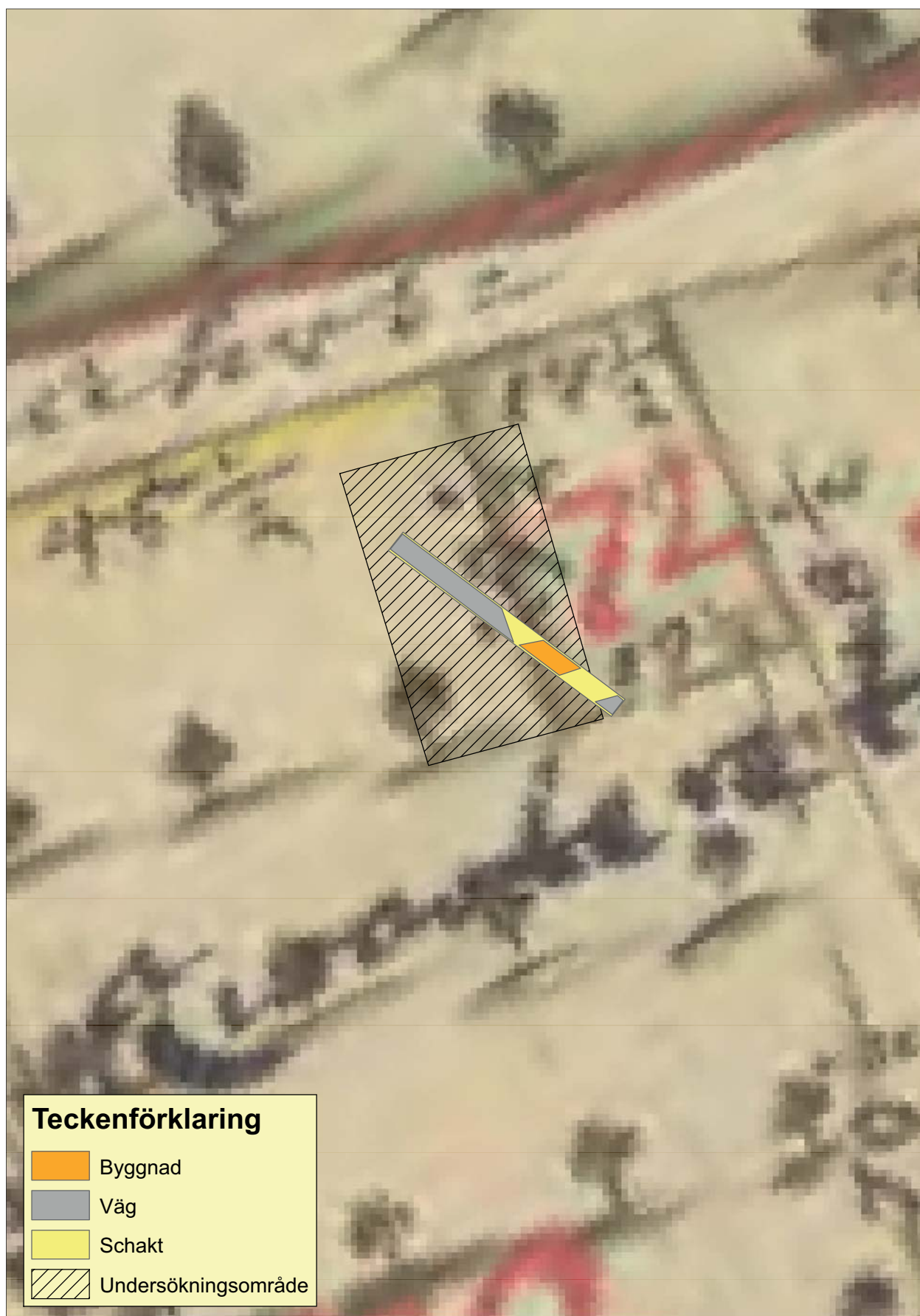
Den arkeologiska förundersökningen utfördes genom att ett tolv meter långt sökschakt öppnades upp diagonalt över undersökningsområdet. Målet med det diagonala sökschaktet var att kunna fånga upp både eventuella gator/gränder och kvartersmark inom undersökningsområdet. Schaktet var ca 1,0 m brett och dess djup varierade mellan 0,6 – 1,1 m.

Figur 5. Schaktet diagonalt över undersökningsytan, mot nordöst. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Figur 6. Förundersökningsschaktet med påträffade konstruktioner. Utdrag ur adresskartan för Vadstena.

Figur 7. Förundersökningsschaktet med påträffade konstruktioner. Mätning av Vadstena 1705 (LMS akt D121-1:4).

Figur 8. Förundersökningschaktet med påträffade konstruktioner. Stadsplan över Vadstena 1642 (LMS akt D121-1:2).

Sökschaktet togs upp med hjälp av en mindre grävmaskin och påträffade anläggningar grävdes för hand. De lämningar som framkom dokumenterades med digitalfotografering och inmätning med RTK-GPS.

Efter avslutad undersökning lades markduk över de påträffade lämningarna och därefter återfylldes sökschaktet med de massor som grävts upp.

Ett antal fynd tillvaratogs vid undersökningen. Dessa förvaras, i avvaktan på slutgiltig fyndfördelning, i museets klimatanpassade magasin under accessionsnummer ÖLM C4554. Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Resultat

Under grästorven framkom ett ca 0,4 m tjockt, brunt matjordslager med inslag av tegel och djurben. Under matjordslagret kom ett grått, humöst kulturlager innehållandes en hel del raseringsmassor, keramik, metall och djurben. Cirka 0,1-0,4 m ner i kulturlagret påträffades en kullerstensläggning (A1) och ett tegelgolv (A2). Kullerstensläggningen kunde följas längs ca 7 m i hela den nordvästra delen av schaktet. Tegelgolvet ligger vinkelrätt mot gatan och är 2,3 m brett och har vad som skulle

kunna vara en syllstensrad utmed den sydöstra sidan. I schaktets sydöstra ände framkom ännu en kullerstensläggning (A3) som tycks gå i rät vinkel mot den andra kullerstensläggningen och parallellt med tegelgolvet.

Kullerstensläggning A1 ligger mellan ca 93,45 och 93,55 möh. Tegelgolvet sluttar neråt mot nordväst och har en högsta punkt på 93,73 möh och en lägsta punkt på 93,44 möh. Kullerstensläggning A2 ligger 93,54 möh. Höjden på marknivån är i den nordvästra delen av schaktet 94,07 möh och i den sydöstra 94,37 möh.

Enligt de historiska kartorna från 1642 och 1705 ska platsen då ha utgjort en ödetomt och på kartan från 1642 är även en gata/gränd inritad längs tomtens sydvästra och sydöstra gränser. De nu påträffade kullerstensläggningarna stämmer väl överens med denna gata/gränd. Tegelgolvet ligger inom det område som på de historiska kartorna markeras som ödetomt. Detta innebär att golvet bör ha tillhört en byggnad som övergivits innan 1642. Troligen har gatan/gränden slutat användas i samband med att området väster och söder om ödetomten omvandlats till trädgård, något som har skett under den andra halvan av 1600-talet och som syns på kartan från 1705. Det bör vara under denna period som matjordslagret påförts.

Figur 9. Schaktet mot sydöst med kullerstensgatan (A1) i förgrunden. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Figur 10. Den nord-sydliga gatan (A1), mot norr. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Figur 11. Tegelgolvet (2) med eventuell sylstensrad till höger. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

I kulturlagret ovanpå de tre anläggningarna kom ett relativt stort fyndmaterial av keramik och djurben samt några järnföremål. Keramiken kan grovt dateras till 15-1700-talen. I framförallt den nordvästra delen av schaktet framkom ett raseringslager, bestående av tegel och bruk, ovanpå kullerstensläggningen. Detta kan tyda på att det i närområdet funnits en byggnad/byggnader i antingen tegel eller med murad spis.

De tre anläggningarnas utbredning i schaktet lämnade endast två mindre ytor som kunde grävas djupare. I den sydöstra av dessa ytor grävdes en provgrop där den naturliga undergrunden påträffades på ett djup av ca 1,2 m under grästorven (93,11 möh). I provgropen fanns inga spår efter andra konstruktioner under gatu- och golvnivå.

Slutsatser

Den arkeologiska förundersökningen visar att det på platsen för det tänkta huset finns mellan 0,5-0,8 m bevarade kulturlager under ett ca 0,4 m tjockt matjordslager. Ett första bebyggelseskikt framkom på ett djup av ca 0,5-0,8 m under grästorven och täcker större delen av provschaktet.

Vid en eventuell slutundersökning får man räkna med att få fram hela den nord-sydliga gatans bredd och den norra delen av gatan där den svänger österut. Tegelgolvet visar att bebyggelse funnits på ödetomten innan 1642 och därmed är sannolikheten stor att fler byggnadslämningar

kan framkomma norr om golvet. Om den nord-sydliga gatans bredd inte överstiger exploateringsområdets kan man även räkna med att bebyggelselämningar finns utmed den västra sidan av gatan.

Då de nu påträffade lämningarna grovt kan dateras till 15-1600-talen bör man ta med i beräkningarna att medeltida lämningar kan finnas bevarade på delar av ytan, under de nu påträffade även om inga framkom vid förundersökningen. Exempelvis kan äldre gatubeläggningar finnas bevarade under de nu påträffade, vilket är vanligt förekommande. Det totala kulturlagerdjupet lämnar dock inte utrymme för allt för omfattande lämningar under de nu funna.

Vid en eventuell slutundersökning rekommenderar Östergötlands museum att exploateringsområdet totalt undersöks ner till den naturliga undergrunden. Detta bör ske då endast ett tunt kulturlagerskikt skulle återstå när de nu påträffade konstruktionerna är bortplockade och kulturlagerskiktet riskerar att förstöras under tyngden av ett tvåvåningshus på platta.

Fyndmaterialet

Totalt består fyndmaterialet av 25 poster. Keramiken kan grovt dateras typologiskt till tiden 15-1700. Det omfattande benmaterialet med många stora ben kan tyda på att det i närområdet funnits någon form av slakteriverksamhet.

Figur 12. Den tvärgående gatan (A3) i schaktets sydöstra ände, mot sydöst. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Figur 13. Tegelgolvet (A2) vinkelrätt mot kullerstengatan, mot sydöst. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Referenser

- Eekbom, J. 1979. *Beskrivning till 1705-års karta över Vadstena*. Källor till Vadstenas historia Nr 1 1979. Föreningen Gamla Vadstena. Småskriftserie.
- Feldt, A-C.1989. *Kv Nunnan 13 och 15*. Antikvarisk kontroll. Kv Nunnan 13 och 15. Vadstena. Östergötlands länsmuseum, rapport. Linköping.
- Feldt, A-C.1996. *Kv Nunnan 16*. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning nr 21. Vadstena stad och kommun. Östergötlands länsmuseum, rapport. Linköping.
- Fritz, B. 2000a. *Det medeltida Vadstena*. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000. Red. Göran Söderström.
- Fritz, B. 2000b. *Klostret under och efter reformationen*. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000. Red. Göran Söderström
- Hasselmo, M. 1982. *Vadstena*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. Medeltidsstaden 36. Stockholm.
- Hörfors, O. & Persson, H. 1993. *Kv Nunnan 2-3*. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning nr 21. Vadstena stad och kommun. Östergötlands länsmuseum, rapport. Linköping.
- Karlsson, E. 2008. *Gravar på Galgebergsgärdet*. Kv Cisternen 6, Vadstena stad och kommun. Östergötlands länsmuseum, rapport 2008:105. Linköping.
- Lundberg, A. (i manus). *Kyrkorna kring Rödtorneret i Vadstena*. Östergötlands länsmuseum, rapport.
- Ohlsén, M.(i manus). *Klostergatan i Vadstena*. Östergötlands länsmuseum, rapport.
- Stibeus, S. 2000. *Vadstena före staden*. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000. Red. Göran Söderström.
- Register över kvarstående medeltida byggnader (BR)
- Stadsarkeologiskt Register (SR)
- Lantmäteristyrelsens arkiv. LMS. Akt: D121-1:2. Stadsplan. *Upprättad år 1642*.
- Lantmäteristyrelsens arkiv. LMS. Akt: D121-1:4. Mätning. *Upprättad år 1705*.

Tekniska uppgifter

Kvarter	Nunnan 14
Stad och kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	RAÄ 21
Ekonomiska kartans blad	084 69 (8E 6j Vadstena)
Koordinater	X 6481027, Y 1446679
Koordinatsystem	RT90 2,5 gon V
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Länsstyrelsens dnr	431-24899-08
Länsstyrelsens handläggare	Carin Claréus
Länsstyrelsens beslut	2009-02-02
ÖLM dnr	443/08
ÖLM projektnr	530882
Uppdragsgivare	Kim och Camilla Anneflod
Kostnadsansvarig	Conny Ekman
Projektledare	Mats Magnusson
Rapportarbete	Mats Magnusson
Fältarbetsid	2011-02-08 – 09
Totalt undersöktes	Ca 12 löpmeter
Fynd	ÖLM C4554
Foto	Digitala
Grafik	Mats Magnusson
Renritning	-
Grafisk form	Johan Levin
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2011:8 © Östergötlands museum

Bilaga 1. Fyndlista

Invnr	Subnr	Antal	Sakord	Specialbenämning	Material	Teknik	Vikt	F/I	
C4554	01	15	Kärl		BII:4	Drejat	310,1	F	
C4554	02	9	Kärl		BII:4	Drejat	187,5	F	
C4554	03	18	Kärl		BII:4	Drejat	475,1	F	
C4554	04	18	Kärl		BII:4	Drejat	307,1	F	
C4554	05	11	Kärl		BII:4	Drejat	295,6	F	
C4554	06	4	Kärl		BII:4	Drejat	72,4	F	
C4554	07	1	Kärl	Fajans	D-gods	Pressat	10,7	F	
C4554	08	1	Kärl	Fajans	D-gods	Pressat	1,2	F	
C4554	09	1	Kärl	Fajans	D-gods	Pressat	4,8	F	
C4554	10	1	Glas		Glas	Blåst	2	F	
C4554	11	2	Glas		Glas	Blåst	7,6	F	
C4554	12	12	Glas		Glas	Blåst	17,4	F	
C4554	13	5	Glas		Glas	Blåst	11,2	F	
C4554	14	2	Glas		Glas	Blåst	4,1	F	
C4554	15	1	Glas		Glas	Blåst	2	F	
C4554	16	3	Glas		Glas	Blåst	4,1	F	
C4554	17	1	Oidentifierat		Trä		15,1	F	
C4554	18	2	Spik		Järn	Smitt	10,7	F	
C4554	19	1	Spik		Järn	Smitt	23,1	F	
C4554	20	6	Spik		Järn	Smitt	96,6	F	
C4554	21	4	Spik		Järn	Smitt	22,8	F	
C4554	22	2	Spik		Järn	Smitt	7	F	
C4554	23	2	Spik		Järn	Smitt	31,5	F	
C4554	24	1	Krok		Järn	Smitt	239,2	F	
C4554	25	100	Ben		Ben		4518,8	F	

	Lager	Anmärkning
	Provschakt 0-2m	Skärvor och fragment från flera olika kärl.
	Provschakt 4-6m	Skärvor och fragment från flera olika kärl.
	Provschakt 10-12m	Skärvor och fragment från flera olika kärl.
	Provschakt 2-4m	Skärvor och fragment från flera olika kärl.
	Provschakt 10-12m	Skärvor och fragment från flera olika kärl.
	Provschakt 6-8m	Skärvor och fragment från flera olika kärl.
	Provschakt 0-2m	Del av öra/hank.
	Provschakt 4-6m	
	Provschakt 8-10m	
	Provschakt 0-2m	
	Provschakt 4-6m	Kröjslat.
	Provschakt 10-12m	Glas av olika typ. Vissa skärvor kröjslatde eller med omvikt kant.
	Provschakt 2-4m	Glas av olika typ. Vissa skärvor kröjslatde eller med omvikt kant.
	Provschakt 10-12m	Kröjslat.
	Provschakt 6-8m	Kröjslat.
	Provschakt 8-10m	Vissa skärvor kröjslade eller med omvikt kant.
	Provschakt 10-12m	Bränt trä.
	Provschakt 0-2m	
	Provschakt 4-6m	
	Provschakt 10-12m	
	Provschakt 2-4m	Spik/söm.
	Provschakt 10-12m	Spik/söm.
	Provschakt 8-10m	
	Provschakt 4-6m	
	Provschakt 0-12m	

Den 8-9 februari 2011 utförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning inför eventuell husbyggnation inom kv Nunnan 14 i Vadstena stad och kommun. Utmed schaktet, som drogs diagonalt över platsen för det tänkta huset, påträffades en stenlagd gata och ett tegelgolv. Lämningarna kan genom fynd och historiskt kartmaterial placeras tidsmässigt i 15-1600-talen.